

LUCYNA GOLIŃSKA

Zakład Psychologii Osobowości
i Różnic Indywidualnych
Instytut Psychologii UŁ

OSOBOWOŚCIOWE I SPOŁECZNE ŹRÓDŁA PODATNOŚCI NA DOŚWIADCZANIE WSTYDU

PODSTAWY TEORETYCZNE

Wstyd jest jedną z najbardziej „bolesnych” emocji, ponieważ jest wyrazem braku akceptacji dla siebie. Pojawia się jako efekt negatywnej oceny siebie w świetle oczekiwań co do tego, jacy powinniśmy być; punktem odniesienia jest idealny *image* nas samych. Niezgodność między Ja realnym a idealnym prowadzi do fragmentarycznej lub globalnej dezaprobaty dla siebie i odnosi się do rdzenia struktury Ja.

W rozumieniu strukturalnej teorii emocji J. de Rivery (de Rivera 1977) wstyd jest emocją skierowaną na siebie, zawiera element smutku, przygnębienia, niepokoju i wewnętrznego napięcia. Doświadczanie wstydu wywołuje określone reakcje fizjologiczne; pojawia się rumieniec, który pogłębia uczucie, ponieważ informuje otoczenie o naszych przeżyciach; nie tylko wstydzimy się siebie, ale również wstydzimy się, bo inni widzą, że tego doświadczamy. Tendencja behawioralna wywołana wstydem to usunięcie się, odejście od innych, dążenie do „bycia bez świadków”. Przejawem jej przeżywania jest spuszczenie powiek, odcięcie się od kontaktu wzrokowego w celu nieoglądania reakcji innych osób na naszą nieadekwatność.

M. Lewis (Lewis 1993) traktuje wstyd z perspektywy poznawczo-atrybucyjnej. Wstyd uważany jest, obok winy i dumy, za emocję świadomego Ja co oznacza, że przeżywanie wstydu staje się możliwe, gdy *self* zostanie wzbogacone o zestaw standardów, ról i celów. Tak rozwinięte, świadome Ja pozwala na dwa odmienne rezultaty, a mianowicie na gotowość do brania odpowiedzialności za nasze zachowanie i możliwości oceniania siebie.

Wstyd pojawia się wówczas gdy uznajemy, że ponieśliśmy porażkę, sobie przypisujemy odpowiedzialność za to, co się stało, i ocena ma charakter globalny.

Podatność na odczuwanie wstydu ma swoje konsekwencje w relacjach społecznych, ponieważ tendencja do wycofania się w trakcie przeżywania wstydu oraz przewidywane doświadczanie wstydu bardzo stopuje lub ogranicza relacje z innymi ludźmi, co z kolei wzmacnia poczucie własnej nieadekwatności i wtórnie nasila tendencje do doświadczania tej emocji. Badania E. Goss, P. Gilbert i S. Allan (za: Zalewski 1999) wskazują na istnienie trzech czynników wyjaśniających podatność na doświadczanie wstydu, są to: niskie poczucie własnej wartości, negatywna samoocena oraz przeświadczenie lub domniemanie o tym, że podobnie negatywnie jesteśmy oceniani przez innych. Wstyd wiąże się z brakiem akceptacji elementów naszego ciała, np. nieatrakcyjność, niezgrabna sylwetka, albo naszego zachowania, co występuje, gdy pojawia się coś niezgodnego z idealnym wyobrażeniem naszego funkcjonowania. Poczucie wstydu pozostaje w bardzo luźnym związku z obiektywnymi parametrami naszego wyglądu i funkcjonowania. Czasami źródłem dotkliwego wstydu bywają cechy lub zachowanie innych osób, z którymi pozostajemy w bliskiej relacji i przez to włączane są w obszar naszej przestrzeni psychologicznej. Zdarza się także, że obszar ten jest rozciągnięty np. na instytucję, w której pracujemy, o ile następuje silna identyfikacja z nią, a pełniona tam rola uznawana jest za bardzo istotną w poczuciu naszej tożsamości.

Celem prezentowanych badań było:

1. Przygotowanie narzędzia do badania podatności na doświadczanie wstydu. Przez podatność rozumiem łatwość i częstotliwość doświadczania wstydu.

2. Podstawowe pytanie badawcze dotyczyło osobowościowych wyznaczników podatności na przeżywanie wstydu. Z analiz i badań R. R. McCrae i P. T. Costy (za: Zawadzki i in. 1998) wynika, że osobowość ma bardzo silne uwarunkowania genetyczne. Szczególnie wyraźne uwarunkowania biologiczne dotyczą trzech spośród pięciu wyodrębnionych czynników, a mianowicie neurotyczności, ekstrawersji i otwartości. Wydaje się, że podatność na doświadczanie wstydu może zależeć od poziomu pierwszego z ww. czynników, który zawiera w sobie m. in. podatność do doświadczania lęku, gniewu, a także depresji oraz wpływa na przeżywanie lęku społecznego, którego komponentem jest m. in. wstyd. Ten wymiar osobowości ściśle wiąże się z reaktywnością układu nerwowego, a zatem też z wrażliwością sensoryczną i emocjonalną (Eliasz 1983; Strelau 1998). Można więc przypuszczać, że osoby o wysokim poziomie neurotyczności szybciej, to znaczy już przy relatywnie niższej stymulacji emocyjnej zareagują np. wstydem, a także, że ich uczenie się emocjonalne jest szybsze niż pozostałych, co wtórnie

zwiększa prawdopodobieństwo utrwalenia się tendencji do doświadczania pewnych emocji. Wydaje się, że także ekstrawersja może mieć wpływ na podatność do doświadczania wstydu. Wprawdzie wymiar ten odnosi się do zapotrzebowania na relacje społeczne i ich jakość, ale introwersja, ze względu na mniejsze zapotrzebowanie na stymulację społeczną, może limitować frekwencje relacji społecznych, co z kolei może zwiększać poczucie własnej nieadekwatności w porównaniu z innymi. Prawdopodobny jest także związek wstydu z czynnikiem sumienności. Ten wymiar w najwyższym stopniu – w porównaniu z pozostałymi – jest wyznaczony wpływami środowiska. Można przypuszczać, że bardzo wysokie wymagania dotyczące perfekcji i osiągnięć stanowiące element idealnego Ja mogą być trudne do realizacji i sprzyjać pojawianiu się zawstydzania z tytułu „bycia nie takim”.

3. Interesowało mnie też czy, a jeżeli tak, to w jakim stopniu, poziom odczuwanego wstydu pozostaje w związku z pewnymi doświadczeniami wyniesionymi z dzieciństwa. Wpływ rodziców na trening w zakresie doświadczania przez dziecko wstydu dokonuje się przynajmniej poprzez trzy kanały:

- etykietowanie (trafne lub nietrafne) doznań emocjonalnych dziecka („Jasiu nie wstydz się”);

- posługiwanie się przez rodziców zawstydzaniem dziecka w procesie sterowania jego zachowaniem. Oczekiwanie, że dziecko powinno doświadczać wstydu oznacza negatywną ocenę pewnych rzeczywistych lub możliwych zachowań („wstydz się, że masz takie myśli, tak się poruszasz, jesteś taki niezgrabny, niezdarny, głupi”) i uznanie, że przeżywanie wstydu jest swoistą, emocjonalną karą;

- przypisywanie dziecku wstydu jako jego indywidualnej właściwości współtworzącej poczucie jego tożsamości („Jaś jest wstydlivy”).

4. Wreszcie czwartym celem badawczym było sprawdzenie, czy podatność na doświadczanie wstydu wpływa na przewidywanie własnych reakcji w różnych trudnych i niejednoznacznych emocjonalnie sytuacjach, a też, czy własna perspektywa odbioru tych sytuacji wpływa modyfikująco na przewidywane reakcje emocjonalne innych osób. Jeżeli podatność do doświadczania wstydu stanowi istotne kryterium odbioru sytuacji i projekcji, to wówczas można by się spodziewać kilku efektów.

Po pierwsze, osoby o wysokim poziomie wstydu będą częściej spodziewały się takiej własnej reakcji i częściej też oczekiwały podobnej oceny swego zachowania od innych.

Potwierdzanie własnych przewidywań, zgodnie z zasadą samospełniających się proroctw, zwiększa prawdopodobieństwo wystąpienia przewidywanej reakcji. Po drugie, można oczekiwać, że własna perspektywa emocjonalnego odbioru różnych sytuacji będzie przypisywana też innym osobom, co pośrednio sprzyja minimalizacji poczucia własnej nietypowości w reagowaniu

wstydem. Równocześnie wprowadza element dysonansu między oczekiwaniami a reakcjami innych osób, co, z kolei, może być interpretowane jako kolejny dowód na poczucie własnej nieadekwatności.

Interesowała mnie także zależność ww. relacji od płci badanych. Społeczne oczekiwania związane z pełnieniem roli kobiety i mężczyzny dość wyraźnie precyzują czego nie wypada, czego powinien się wstydzić mężczyzna (np. łez, jako sygnału niemęskiej słabości), a czego kobieta (np. jeszcze do niedawna – ujawniania swoich zapotrzebowań seksualnych). Stąd też wszystkie analizy uwzględniały porównanie kobiet i mężczyzn.

METODY BADAŃ

W badaniach były wykorzystane techniki kwestionariuszowe jak również rozmowa.

1. Kwestionariusz do badania podatności do doświadczania wstydu (KPW). Został on przygotowany na użytek relacjonowanych badań (Majchrzak 2002). Pytania zostały dobrane w oparciu o teoretyczną wiedzę o czynnikach wyzwalających tę emocję. Wstępna wersja została zweryfikowana na grupie 150 osób. KPW zawiera 30 pytań, np. pytanie: 16. „Czy wstydziłeś się tego, że rozplakałeś się, kiedy ktoś powiedział ci coś przykrego lub zareagowałeś w inny niekontrolowany sposób”. Możliwe są trzy odpowiedzi: nigdy, czasem, często, punktowane odpowiednio od 0 do 2, zaś maksymalny możliwy do uzyskania wynik wynosił 60. Ponieważ KPW jest narzędziem, w toku opracowań statystycznych weryfikowano uzyskane rezultaty dodatkowo prosząc osoby badane o subiektywną ocenę częstotliwości i uciążliwości odczuwanego wstydu. Skale były 7-punktowe zakotwiczone stwierdzeniami: od „prawie wcale” do „bardzo często” (skala częstości) oraz od „doświadczenie wstydu nie stanowi dla mnie problemu” do „stanowi to dla mnie istotny problem” (skala uciążliwości).

Wyniki uzyskane w KPW były traktowane jako zmienna różnicująca badaną populację pod względem podatności na doświadczanie wstydu. Trzy poziomy wstydu (niski, przeciętny i wysoki) zostały ustalone osobno dla kobiet i mężczyzn.

2. Kwestionariusz NEO-FFI w polskiej adaptacji (Zawadzki i in. 1998).

3. Test Scenek. Został on przygotowany przez K. Majchrzak, z wykorzystaniem grupy seminaryjnej w charakterze sędziów kompetentnych. Test scenek zawiera opis 30 typowych sytuacji uznawanych za sprzyjające pojawieniu się wstydu. Każda z opisanych sytuacji zawiera wykaz sześciu emocji, a mianowicie: złość, wstyd, rozczarowanie, rozdrażnienie, smutek, poczucie winy, z których osoba badana miała wybrać doświadczaną w tej sytuacji emocję. Badani wypełniali ten test 2-krotnie w odstępie tygodnia; po raz pierwszy zgodnie z instrukcją proszącą ich o podanie przewidywanej własnej reakcji emocjonalnej, czyli z pozycji aktora, zaś drugi raz z pozycji obserwatora.

4. Rozmowa dotyczyła oceny obecności i uciążliwości doświadczania wstydu oraz zawierała pytania związane z przebiegiem treningu wychowawczego, szczególnie wnikliwie pytano o wykorzystywanie przez rodziców zawstydzania dziecka (przez negatywne porównywanie lub przypisywanie mu takiej cechy).

Charakterystyka osób badanych

Osobami badanymi byli studenci – 62 kobiety i 62 mężczyzn – w wieku 19–28 lat. W obrębie każdej z grup wyodrębniono osoby o niskim, przeciętnym i wysokim poziomie wstydu według następujących kryteriów: średnia grupy $\pm 1/2$ odchylenia standardowego – przeciętny poziom (WP), wyniki poniżej tego poziomu to niska (WN), zaś powyżej to wysoka (WW) predyspozycja do doświadczania wstydu.

Badanie przebiegało w kilku etapach: w pierwszym spotkaniu, po zatroszczeniu się o bezpieczny klimat relacji i zapewnieniu o pełnej dyskrecji, była przeprowadzona rozmowa, której głównym celem było uzyskanie informacji o doświadczeniach wyniesionych z domu rodzinnego, a wiążących się z takimi zachowaniami rodziców, które potencjalnie mogły sprzyjać pojawieniu się podatności do przeżywania wstydu. Szczególnie ważne były pytania dotyczące zawstydzania dziecka, niekorzystnego porównywania go z innymi, identyfikowania wstydlivosti jako jego cechy, brak wsparcia po porażkach z równoczesnym zaakcentowaniem odpowiedzialności dziecka, oraz istnienie w domu tematów wstydlivych, tabu. Innym istotnym elementem rozmowy było zaznaczenie przez badanych na skalach subiektywnej oceny tego, jak często doświadczają wstydu oraz, w jakim stopniu przeżywanie wstydu jest dla nich problemem.

W drugim spotkaniu badani wypełniali NEO-FFI oraz Test scenek z pozycji obserwatora, czyli ustalając, jakich emocji – ich zdaniem – doświadczalaby inna osoba w opisywanych sytuacjach. Wreszcie w trzecim spotkaniu, tydzień później, badani ponownie wypełniali Test scenek, tym razem z pozycji aktora, tzn. opisując (lub przewidując) własną reakcję emocjonalną w wymienionych sytuacjach.

Analiza materiału

Jednym z celów badań było przygotowanie narzędzia do pomiaru podatności na doświadczanie wstydu. Powstały w tym celu KPW był weryfikowany poprzez odniesienie wyników uzyskanych w tym kwestionariuszu przez osoby

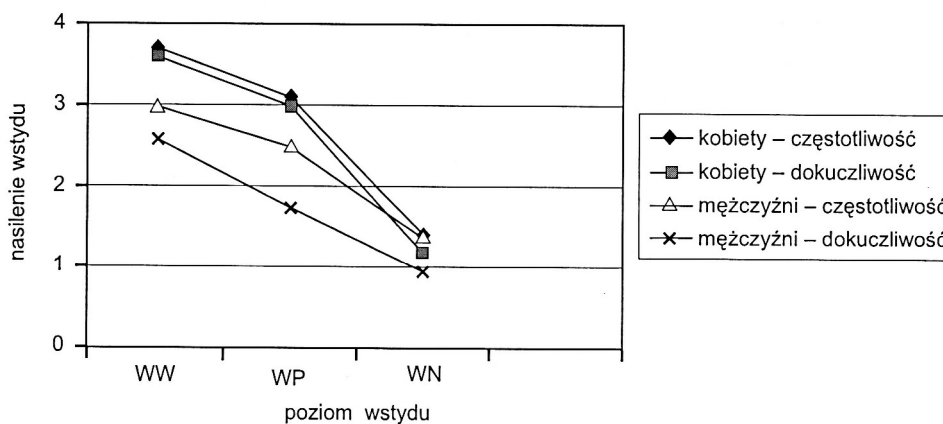
badane do ich subiektywnej oceny frekwencji i uciążliwości przeżywanego przez nich wstydu (tab. 1).

Tabela 1

Charakterystyka badanych ze względu na podatność na doświadczanie wstydu

Poziom wstydu	Kobiety			Mężczyźni		
	średnia	odchylenie standardowe	liczebność	średnia	odchylenie standardowe	liczebność
Wysoki	29,4	3,89	23	28,14	4,51	21
Przeciętny	22,05	2,69	18	18,06	2,26	16
Niski	12,0	3,39	21	10,88	2,31	25
Razem	21,13	6,21	62	18,58	8,11	62

Trzy grupy, wyodrębnione w oparciu o rezultaty KPW, różnią się istotnie między sobą pod względem frekwencji i uciążliwości przeżywania wstydu (rys. 1).

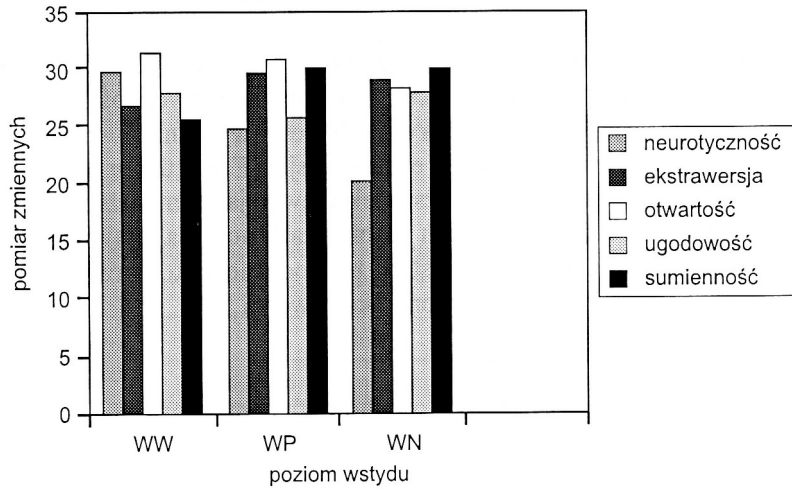
Rys. 1. Subiektywna ocena frekwencji oraz uciążliwości wstydu z uwzględnieniem trzech poziomów podatności do jego doświadczania

Zróżnicowanie to w zbliżonym stopniu dotyczy obu płci i wynosi: dla kobiet $F=22,1$ dla skali częstości i $15,9$ dla skali uciążliwości, zaś dla mężczyzn odpowiednio $11,66$ i $11,06$. Wszystkie wartości F są na poziomie istotności $p>0,00$.

Współczynnik korelacji między wynikami uzyskanymi w KPW oraz subiektywną oceną frekwencji i uciążliwości wstydu w ich życiu wynosił dla kobiet odpowiednio $0,72$ i $0,65$, zaś dla mężczyzn $0,48$ i $0,57$. Wszystkie współczynniki korelacji są istotne na poziomie $p>0,00$.

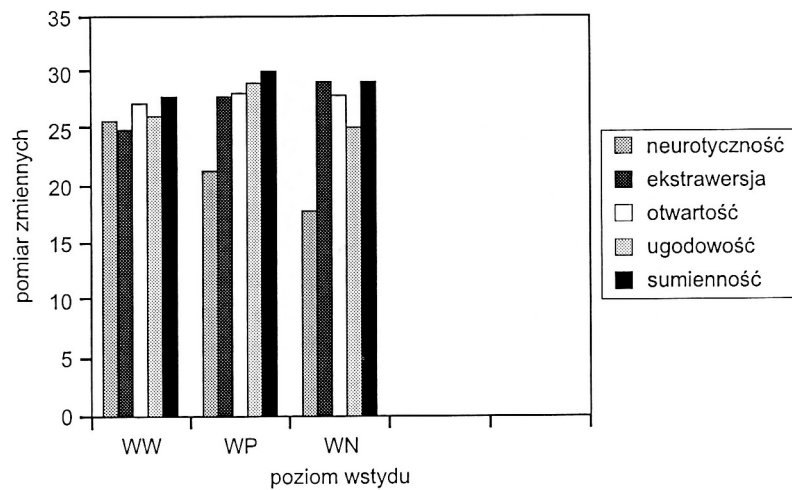
Osobowość a podatność do doświadczania wstydu

Podatność na doświadczanie wstydu przez kobiety zależy od neurotyczności i sumienności (rys. 2).

Rys. 2. Osobowościowe wyznaczniki podatności do doświadczania wstydu przez kobiety

Poziom neurotyczności kobiet o wysokiej predyspozycji do doświadczania wstydu jest istotnie wyższy niż wśród pozostałych ($F=15,99$; $p<0,000$).

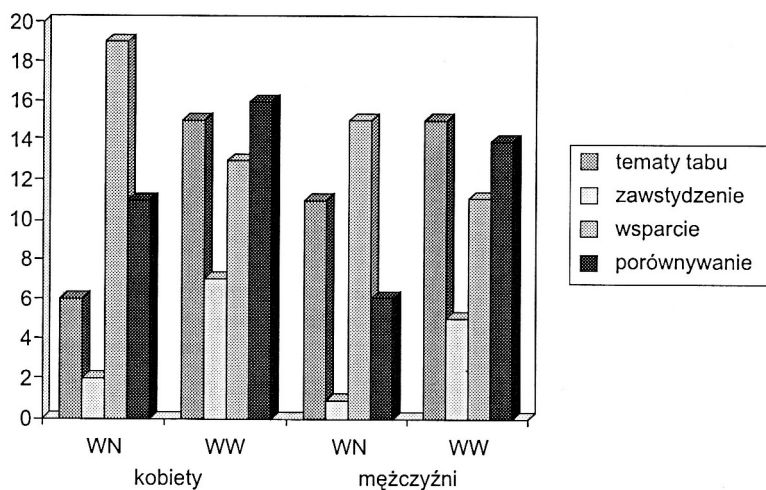
Rys. 3. Osobowościowe wyznaczniki podatności do doświadczania wstydu przez mężczyzn

Poziom doświadczanego wstydu pozostaje także w związku z sumiennością ($F=3,08$; $p=0,053$); osoby o wysokiej podatności do doświadczania wstydu mają niższy poziom sumienności w porównaniu z pozostałymi. Regresja wielokrotna przeprowadzona w celu wyznaczenia zmiennych osobowościowych wpływających na poczucie wstydu, potwierdziła wyżej wymienione zależności; neurotyczność i sumiennność wyjaśnia 43% wariacji wyników (rys. 3).

Podatność na doświadczanie wstydu przez mężczyzn pozostaje w związku z poziomem neurotyczności oraz ekstrawersji. Wyraźne różnice występują przy porównaniu mężczyzn o wysokiej i niskiej neurotyczności; podatność na doświadczanie wstydu tych pierwszych jest wyraźnie wyższa. Wstyd pozostaje też w istotnym związku z ekstrawersją ($F=3,08$; $p=0,049$). Jest to zależność prostoliniowa – im wyższa ekstrawersja, tym niższa podatność do przeżywania wstydu, natomiast u kobiet zależność ta ujawnia się tylko dla osób o wysokiej podatności na wstyd; tej podatności towarzyszy wyraźnie niższy, niż wśród pozostałych, poziom ekstrawersji.

Przegląd wybranych doświadczeń wyniesionych z relacji z rodzicami

Przypuszczałam, że wysoki poziom wstydu ma także swoje uwarunkowania związane z doświadczeniami z przeszłości (rys. 4).

Rys. 4. Doświadczenia osób o wysokiej i niskiej podatności do przeżywania wstydu związane z relacjami z rodzicami (na wykresie zaznaczone są tylko te doświadczenia, które istotnie różnią osoby badane)

Kobiety z wysoką podatnością na doświadczanie wstydu różnią się od tych z niskim poziomem wstydu w zakresie pewnych doświadczeń wyniesionych w relacjach z rodzicami w okresie dzieciństwa. Rodzice tych pierwszych częściej stosowali zawstydzanie córek, częściej też słyszały o sobie, że są wyjątkowo nieśmiałe lub wstydlive oraz rzadziej dostawały od rodziców wsparcie w sytuacjach niepowodzenia. Natomiast mężczyźni o wysokim poziomie wstydu, w odróżnieniu od tych z niskim wstydem, również rzadziej doznawali wsparcia w sytuacjach niepowodzeń, ale przede wszystkim byli porównywani z innymi w sposób wykazujący ich mniejszą wartość oraz istotnie częściej byli zawstydzani przez rodziców (tab. 2).

Tabela 2

Rezultaty testu *chi*-kwadrat zastosowanego do wyznaczenia zróżnicowania w zakresie częstotliwości pojawiania się określonych przekazów ze strony rodziców

Rodzaje doświadczeń	Kobiety		Mężczyźni	
	<i>chi</i> -kwadrat	poziom istotności	<i>chi</i> -kwadrat	poziom istotności
Etykietowanie	2,95	0,086	3,95	0,046
Porównywanie	1,34	ni	8,45	0,0036
Dostawanie wsparcia	6,38	0,012	0,27	ni
Tematy tabu	5,90	0,015	3,49	0,061

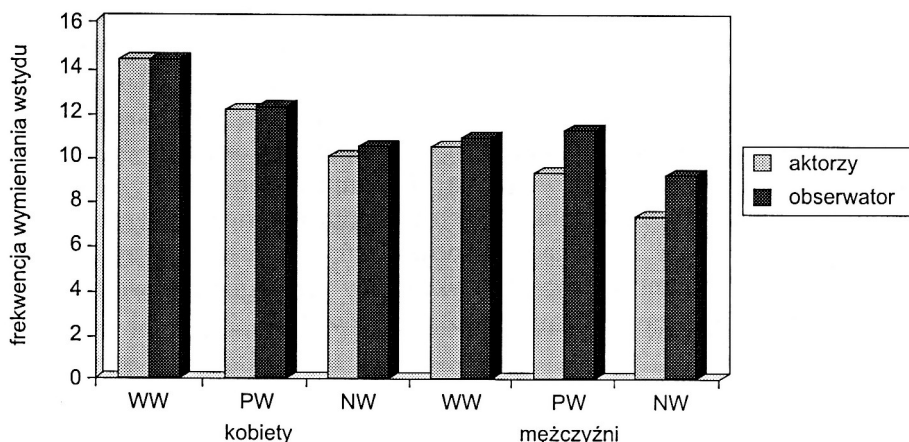
ni – nieistotne

Podatność na doświadczanie wstydu jako mechanizm przewidywanych reakcji emocjonalnych własnych i innych osób

Materiał do poniższych analiz stanowiły przewidywane przez badanych reakcje emocjonalne ich (perspektywa aktora) i innych osób (perspektywa obserwatora) w szeregu opisanych sytuacji społecznych (rys. 5).

Mężczyźni o wysokim poziomie wstydu przypisują sobie niższy poziom zawstydzania niż kobiety i ta różnica utrzymuje się wówczas, gdy reakcje emocjonalne są opisywane z pozycji obserwatora (tab. 3).

Kobiety niezależnie od poziomu wstydu oraz mężczyźni o wysokim poziomie wstydu przewidują, że inni będą doświadczali wstydu podobnie często jak oni, natomiast mężczyźni z niskim poziomem wstydu zakładają, że ich poczucie wstydu będzie słabsze niż innych osób.

Rys. 5. Przewidywane reakcje emocjonalne z uwzględnieniem perspektywy aktora i obserwatora

Tabela 3

Współczynniki korelacji r -Pearsona między przewidywaną reakcją własną oraz innej osoby w odpowiedzi na sytuacje opisywane w Teście scenek

Zmienne korelowane z zaznaczeniem płci	Współczynnik korelacji	Poziom istotności
Aktor obserwator – kobieta (wysoki poziom wstydu)	0,658	0,001
Aktor – obserwator kobieta (niski poziom wstydu)	0,548	0,010
Aktor obserwator – mężczyzna (wysoki poziom wstydu)	0,614	0,003
Aktor – obserwator mężczyzna (niski poziom wstydu)	0,289	0,135

REZULTATY BADAŃ I Dyskusja

1. Podatność na doświadczanie wstydu pozostaje w związku z osobowością, aczkolwiek uwarunkowania te są zależne od płci. Wysokiej wstydlivosti kobiet sprzyja wysoki poziom neurotyczności oraz niższy, w porównaniu z innymi, poziom sumienności. Zależność wstydu od neurotyczności jest prostoliniowa i wzrasta wraz z nasileniem neurotyczności. Mniej jednoznaczny jest wpływ sumienności; poziom tej zmiennej jest zbliżony wśród osób o mniejszej wstydlivosti i istotnie niższy wśród kobiet z wysoką podatnością do doświadczania wstydu.

Wstydlivość mężczyzn pozostaje w zależności od neurotyczności i ekstrawersji; doświadczanie wstydu wiąże się z istotnie wyższym niż u pozostałych osób nasileniem neurotyczności oraz jest wyższe wśród mężczyzn o niższej niż pozostali ekstrawersji.

2. Podatność na przeżywanie wstydu pozostaje w ścisłym związku z doświadczeniami zdobytymi w relacjach z rodzicami. Kobiety o wysokim poziomie wstydu istotnie rzadziej niż pozostałe dostawały wsparcie w sytuacjach niepowodzeń, jak również w ich domach częściej pojawiały się tematy wstydlivości, o których należało milczeć. Natomiast mężczyźni o wysokim poziomie wstydu częściej niż ich rówieśnicy byli negatywnie porównywani z innymi oraz częściej ich doświadczenia emocjonalne były etykietowane jako wstyd i wstydlivość pojawiała się jako ich cecha.

3. Istotne różnice dotyczą też przewidywania własnych zachowań w sytuacjach emocjonalnie „kłopotliwych” oraz odbiór tych sytuacji z perspektywy obserwatora i prognosty zachowań innych. Mężczyźni o wysokim poziomie wstydu przypisują sobie niższy poziom zawstydzienia niż kobiety i ta różnica utrzymuje się wówczas, gdy reakcje emocjonalne są opisywane z pozycji obserwatora. Kobiety niezależnie od podatności do poczucia wstydu oraz mężczyźni z wysokim poziomem wstydu przewidują, że inni będą doświadczali podobnie, natomiast mężczyźni z niską podatnością do przeżywania wstydu zakładają, że w ich reakcjach wstyd pojawi się rzadziej niż w reakcjach innych osób.

Otrzymane rezultaty prowokują do interpretacji. Zastanawia nieco inne uwarunkowanie poczucia wstydu kobiet i mężczyzn przez zmienne osobowościowe. Prawdopodobnie jest to efekt interakcji tychże zmiennych z idealną wizją mężczyzny i kobiety. Sumiennosc w myśleniu stereotypowym nie jest traktowana jako szczególnie cenny zasób mężczyzny, stąd też zachowania wyznaczone przez wymiar sumiennosci są w mniejszym stopniu oceniane jako wstydlivości lub nie. Natomiast introwersja młodych mężczyzn zazwyczaj traktowana jest jako przejaw „niemęskiej nieśmiałości” i bywa oceniana jako nieadekwatność bycia w roli.

Również zastanawia odmiennosc doświadczeń kobiet i mężczyzn o wysokiej podatności na wstyd zebranych w relacjach z rodzicami. Wydaje się, że porównywanie chłopców i etykietowanie ich zachowań jako przejawów wstydlivości wiąże się ściśle z stereotypowym obrazem mężczyzny, którego istotnym elementem jest umiejętne maskowanie przeżywania wstydu z racji, iż ma on w społecznym odczuciu konotacje z niedoskonalością i ze słabością. Także porównywanie chłopców i pośrednio zawstydzanie ich z racji ich gorszości wydaje się inspirowane zapotrzebowaniem na rozwinięcie rywalizacji jako synonimu sprawczości i skuteczności. Kobietom w większym stopniu niż mężczyznom przystoi wstydlivość.

Przeprowadzone badania rodzą szereg dodatkowych pytań merytorycznych i metodologicznych. Przytoczone interpretacje są tylko hipotetyczne i ich weryfikacja wymaga dalszych badań.

BIBLIOGRAFIA

- J. Rivera de (1977), *A Structural Theory of the Emotions*, International Universities Press, New York
- Eliasz A. (1983), *Temperament a system regulacji stymulacji*, PWN, Warszawa
- Kurtz E. (1988), *Wstyd i poczucie winy*, Polskie Towarzystwo Psychologiczne, Instytut Psychologii Zdrowia i Trzeźwości, Warszawa
- Lewis M. (1993), *Self-Conscious Emotions: Embarrassment, Pride, Shame, and Guild*, [w:] *Handbook of Emotions*, M. Lewis, J. M. Haviland (eds), The Guilford Press, New York-London, 563-574
- Majchrzak K. (2002), *Rola przeszłych doświadczeń oraz cech osobowości w przeżywaniu poczucia wstydu – badania kobiet*, niepublikowana praca magisterska
- Ekman P., Davidson R. J. (red.) (1998), *Natura emocji*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk
- Strelau J. (2001), *Psychologia temperamentu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Zalewski Z. (1999), *Od zawiści do zemsty. Społeczna psychologia kłopotliwych emocji* Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa
- Zawadzki B., Strelau J., Szczepaniak P., Śliwińska M. (1998), *Inwentarz osobowości NEO-FFI Costy i McCrae*, Pracownia Testów Psychologicznych PTP, Warszawa

LUCYNA GOLIŃSKA

PERSONALITY AND SOCIAL SOURCE OF SUSCEPTIBLES TO SHAME

Shame is treated as a socially disturbing emotion. It appears when there is big difference between real and ideal self. The main aim is to study the relationship between susceptibility of shame experience and personality variables including sex variable. High level of shame experience among women is connected with higher level of neuroticism and lower level of conscientiousness in comparison with others. On the other hand the high level of shame experience among men is connected with the higher neuroticism, but also with extraversion. The other aim of study was to explore obtained experience obtained in the relationship with parents and connected with learning the feeling of shame. The new method (Questionnaire on the Susceptibility of Shame Experience) was used during the research.

Key words: shame, personality.